

راهکارهای مقابله با دروغگویی در کودکان

ریحانه باقیان*

چکیده

دروغ در مقابل راستگویی قرار دارد. در سایر جوامع امری زشت تلقی می شود. عواملی وجود دارند که باعث می شوند کودکان در این مسیر انحراف قرار بگیرند یا برای انحرافات سالهای بعد در آنان زمینه سازی کنند. بعضی از والدین با جلوگیری از یکی دو تا از عوامل غریزی که باعث انحراف کودکان می شود فکر می کنند که کار تمام شده و از سایر مسائل غافل می مانند، در صورتی که اگر بخواهیم کودکانی با شخصیت مثبت تربیت کنیم باید همه ی استعدادهای مثبتی که در کودک نهفته است را پرورش داده ضمن اینکه به استعدادهای مثبت او توجه می کنیم استعدادهای منفی او را تضعیف کنیم تا حدی که از بین برود و این کار تنها با پرورش غرایز مثبت، آنان از راه صحیح و انهدام یا هدایت غرایز منفی آنها می باشد.

کلید واژه‌ها: دروغگویی، کودکان، راهکار.

* طلبه سطح دو، مدرسه علمیه معصومیه (سلام الله علیها)

مقدمه

یکی از انحرافات که موجب شکایت والدین از فرزندان خود می باشد، دروغگویی است. اکثر والدین از این شکایت دارند که فرزندان با وجود اینکه هیچ گونه کوتاهی در تربیت او نکرده اند، دروغگو شده اند. پدران و مادران بیشتر از اینکه نگران جنبه های اخلاقی باشند، ترس از آسیب هایی دارند که احتمال می دهند در اثر دروغگویی بر سر فرزندان بیاید؟ زیرا با بزرگ شدن کودکان و ورود آنان به محیط های بیرون از خانه، آنها قادر نیستند آنطور که باید از فرزندان مراقبت کنند. این در حالی است که بخشی از راستگویی و دروغگویی بر تفاوت شرایط دنیای خارج از خانه و عقاید و نگرش های درون خانه مربوط می شود. پدر و مادر نقش مهمی در شکل گیری شخصیت کودکان دارند. روانشناسان معتقدند که کودک درکی از مفهوم دروغ به عنوان فریب دهنده و به منظور گمراه کردن دیگران ندارد همچنین کودک تمام اشتباهات را دروغ قلمداد کرده و تشخیص نمی دهد که گفته یک شخص به دلیل عدم آگاهی از واقعیت، دروغ نیست و فقط اشتباه است.

چندین پژوهش در این رابطه انجام شده اند از جمله پژوهش هایی که نزدیک به ما هستند: کتاب عامل دروغگویی کودک و نوجوان و درمان آن نوشته رضا علی کرمی، کلیدهای تربیت کودک نوشته ی مریم یعقوبی. ما در این مقاله به مهمترین عامل دروغگویی کودکان و اصلی ترین راهکارهای مقابله با دروغگویی کودکان اشاره می کنیم.

مفهوم شناسی

معنای لغوی دروغگویی: دروغ گوینده، آنکه سخن به دورغ می گوید، کذب، که به راستی سخن نگوید به راست نگوید. (دهخدا، ۱۳۷۳، ج ۲۷، ص ۴۰) ضد صدق. (ابن منظور، ج ۱، ص ۷۰۴)

معنای اصطلاحی دروغگویی: همان اظهار امر خلاف واقع و سخن برخلاف حقیقت را دروغ گویند که یکی از بزرگترین و بدترین صفات انسان دروغ گفتن است. دروغ در اصطلاح دانشمندان اخلاق و فقیهان و نزد عرف نیز به همین معناست. (امین، آفات زبان، ص ۶۷)

رابطه ی تربیت و رفتار انسان

انسان در هر سنی از رشد خود رفتارهای خاصی از خود نشان می دهد که بخشی از آن به صورت فطری در ذاتش بوده و بخشی دیگر را از سنین کودکی از اطرافیان خود آموخته است. حرکات فطری به دلیل انسان بودن از عقل سرچشمه می گیرد و همین سبب تمایز انسان از سایر موجودات می گردد. بخشی دیگر مربوط به اطرافیان می شود که مهم ترین متغیر در تربیت کودک است. در روانشناسی نیز تکوین شخصیت را مبتنی بر دو عامل وراثت و محیط تعیین می کنند که اطرافیان و عوامل غیر فطری را می توان در مقوله محیط جای داد. (کرمی، ۱۳۹۶، ص ۹)

اهمیت تربیت دینی فرزند

هر کودکی که متولد می شود همانند آئینه ای شفاف است. پدر و مادر با تربیت صحیح می توانند این پاکی را افزون کنند و دوام بخشند یا با تربیت نادرست آن را مکدر سازند؛ زیرا «خداوند مردم را بر اساس فطرت آفریده است.» (روم، ۳۰) پدر و مادر موظف هستند زمینه رشد و شکوفایی این فطرت خدایی را فراهم سازند و نگذارند این ودیعه الهی دچار آفت زدگی شود. (عیسی زاده، ۱۳۹۰، ص ۱۱۷)

تضاد فطرت انسان با دروغ

انسان از زمانی که به دنیا می آید ذاتا دارای صفات پاک خدادادی است و این عوامل خارجی نامناسب هستند که او را از این مسیر پاک دور کرده و به گمراهی می کشانند.

عوامل خارجی مانند والدین و محیط نامناسب تربیتی منجر به تربیت فردی یا صفات ناپسند می شوند. دروغ گویی به همین صورت در کودک رشد می کند. زمانی که کودک به این دنیا پا می گذارد چیزی را به خاطر نداشته و به همین دلیل والدین و اطرافیان خود را الگو قرار می دهد و از رفتارهای آنها تقلید می کند. بدین سان اخلاق، رفتار و حرکات وی شکل گرفته و جزئی از عادات اخلاقی وی می گردد. زمانی که اطرافیان به این اخلاق عادت داشته باشند، کودک نیز بدون اطلاع از عواقب دنیوی و اخروی آن به این رفتار ناپسند روی می آورد، چنان که این رفتار با او رشد کرده، به صورت عادت جدانشدنی در می آید؛ به گونه ای که پندواندرز نیز بر او تأثیری نخواهد گذاشت. (کرمی، ۱۳۹۶، ص ۱۴-۱۳)

عوامل مؤثر در دروغگویی کودک

ما خیلی گشتیم و نتوانستیم بزرگسالی را پیدا کنیم که وقتی بچه بود هرگز دروغ نگفته باشد. جالب نیست که چطور والدین وقتی بچه ها کاری انجام می دهند، که خودشان هم به راحتی آن را انجام می دهند، اینقدر غمگین می شوند؟ ما این مطلب را نمی گوئیم که دروغ گفتن را تصدیق کنیم بلکه برای اینکه نشان دهیم بچه هایی که دروغ می گویند معیوب و بی اخلاق نیستند! (نلسون، ۱۳۹۴، ص ۲۳۹)

یادگیریهای محیطی که از طریق والدین در کودک تأثیر می گذارد، سنت ها و نگرشهایی است که بنیانگذار آن والدین و جامعه هستند و کودک را بدون خودآگاهی، به سوی خود فرامی خوانند. بدین ترتیب خانواده ها تمام باورها و نگرشهای خود را به طور ناخودآگاه به فرزندان منتقل می کند و فرزندان بر اساس آموزش رفتار تقلیدی، آنها را جذب می کنند. (کرمی، ۱۳۹۶، ص ۹)

حتی نوجوان دروغگویی را از کودکی یاد می گیرد، البته کودک در ابتدا با دروغگویی بیگانه است و اندیشه‌ی دروغ گفتن به ذهن کودک خطور نمی کند بعدها امکان دروغ گفتن از طریق مشاهده آن از بزرگترها کشف می شود و در شرایط ترس از آن استفاده می کنند. (حسینی، بی تا، ص ۱۸)

عدم پابندی خانواده به ارزشهای اخلاقی

عوامل متعددی می تواند در رفتار کودکان، نوجوانان و جوانان مؤثر باشد. این عوامل می تواند جنبه آسیب‌زایی پیدا کند که هر قدر میزان آسیب‌زایی شدیدتر باشد، به همان نسبت تأثیر منفی خانواده در شخصیت فرد بیشتر خواهد بود. متأسفانه در اکثر جوامع خانواده برا اثر پذیرش تغییرات اجتماعی، فرهنگی و منفصل شدن در برابر سیاستهای ضد ارزشی فرهنگ سازان رسانه ای، بخشی از عملکردهای مثبت خود را از دست می دهد. (حسین زاده، بی تا، ص ۱۲۰)

بچه ها به دلایل زیادی دروغ می گویند که بسته به شرایط و انگیزه هایشان متفاوت است آنها ممکن است برای پنهان کردن چیزی، پوشاندن اشتباهات و تقصیراتشان، اجتناب کردن از پیامدهای عملی و یا پیشگیری از تنبیهی که در انتظارشان است، دروغ بگویند. (مظلوم، ۱۳۸۹، ص ۲)

دروغگویی ممکن است عوامل متعددی در روابط خانوادگی و مدرسه ای کودک داشته باشد و یا محیط اجتماعی زمینه های ایجاد رویه ی دروغگویی را فراهم کند. در اینجا برخی از زمینه های مهم در ایجاد رفتار دروغگویی را مورد بررسی قرار می دهیم:

۱- آمیختگی واقعیت و خیال در ذهن کودک

اغلب دروغهای کودکان در سنین طفولیت ناشی از عدم قدرت درک آنان نسبت به واقعیات و تمیز آنها از تخیلات ذهنی است. همراه با رشد ذهنی و رشد تخیل کودک، ممکن است این نوع از دروغگویی ها را در کودکان شاهد باشیم. بعضی از این دروغگویی ها با افزایش سن و رشد ذهنی کودک از بین می رود، لیکن اگر علل الگوهای رفتاری دروغگویی در کودکان تقویت شود ممکن است این مشکل ادامه پیدا کند و در سالهای بعد صورتهای دیگری به خود بگیرد. (تاجیک، ۱۳۷۲، ص ۲۸۹) این دروغ که مخصوص کودکان خیال پرداز است، به این معناست که کودک از خیالات و احساسات خود درباره ی پدیده ها و چیزهای مختلف می گوید و حتی قصد جان بخشی به افکار و رویاهای خود را دارد. (کرمی، ۱۳۹۶، ص ۷۱)

۲- وجود فشار و تهدید در زندگی کودک

گاه کودک تحت فشار والدین و توقعات بیش از حد آنان، اتهام به خاطر رفتارهای خلاف یا ترس از تنبیه ممکن است مبادرت به دروغگویی کند. والدینی که برای کنترل رفتار فرزندان از تهدید و تنبیه استفاده می کنند و یا هنگام تخلف کودک، او را به سختی مورد مؤاخذه و سرزنش قرار می دهند و همچنین والدینی که انتظارات فوق طاقت کودک از او دارند ممکن است به استفاده از دروغگویی برای فرار از این تهدیدها و فشارها دامن بزنند. (تاجیک، ۱۳۷۲، ص ۲۹۰) ترس از والدین یا دیگران به سبب انجام کاری اشتباه و یا سر زدن خطا از کودک و ترس از این که مبادا مجازات شود از علل دیگر دروغگویی است. در این حالت، کودک با دروغ خود را از دردسر نجات می دهد. مهم ترین دلیلی که کودک از گفتن واقعیت می ترسد و دروغ را ترجیح می دهد این است که در گذشته به خاطر گفتن حقیقت، هر چند به ضررش بوده باشد، مجازات شده و اکنون خاطره خوشی از راستگویی ندارد و یا اینکه والدین او بسیار خشن و سختگیر هستند و حاضر نیستند کودک

۱- از دست دادن امتیازات: در این روش کودک به دلیل انجام ندادن کاری که از او خواسته شده است جریمه می شود و امتیازاتی را از دست می دهد. ۲- از دست دادن جایزه: وقتی برای انجام دادن رفتاری جایزه ای تعیین کنیم و کودک نتواند به آن عمل کند از جایزه هم خبری نخواهد بود این خود نوعی تنبیه محسوب می شود.

۳- تنبیه لفظی: داد زدن، غر زدن ایراد گرفتن، نصیحت کردن، این نوع تنبیه در مورد افراد بالغ مؤثر نیست. زیرا آنها عادت می کنند سخنان شما را نشنیده بگیرند و برخی از آنها دچار سردرگمی شده و از والدین می رنجند. استفاده از تنبیه لفظی به طور مکرر باعث پیدایش می شود.

تنبیه بدنی: کتک زدن، نیشگون گرفتن، هل دادن، ... تنبیهات جسمی هستند تا کودک را از طریق ترساندن او کنترل کنند. این جمله که (من از تو بزرگترم و قوی ترم، لذا هر کاری که از تو می خواهم مجبوری آن را انجام بدهی) نوعی تهدید و تنبیه بدنی است. با توجه به اینکه تنبیهات بسیاری وجود دارد شما نباید از تنبیه بدنی استفاده کنید. (یعقوبی، ۱۳۶۴، ص ۵۰ تا ۵۱)

روشهای جایگزینی تنبیه بدنی

۱- محروم کردن موقت کودک

بهترین شیوه بازدارند و تنبیهی، محروم کردن کودک از خواسته های مطلوبش است. این روش اثربخش است. زیرا کودک احساس می کند موقعیت باارزشی را از دست می دهد، اما این محروم کردن او از خواسته هایش باید موقتی باشد. بهتر است به جای استفاده از شیوه های مناسبی مثل فریاد کشیدن، کتک زدن، تحقیر کردن از روشهایی مانند محروم کردن موقت کودک از برخی امتیازها، کارهای مورد علاقه اش استفاده کنید، برای مثال اگر کودکتان در طول روز اجازه دارد سه ساعت تلویزیون تماشا کند، می توانید به جای تنبیه فیزیکی، ساعت تماشای تلویزیون را کم کنید.

۲- عصبانی شدن والدین

بعضی از کودکان خیلی لجباز هستند، به طوری که انجام روشهای ذکر شده، تأثیری بر آنها ندارد، بلکه سبب تشدید لجبازی آنان می شود؛ بنابراین در این شرایط اگر شما قدری عصبانی شوید، اشکالی ندارد و همین که شما با قاطعیت به کودکان بگویید: «دیگه دارم از دستت عصبانی می شم!» مقاومتش را در هم می شکنید.

۳- خاموشی و بی اعتنائی

وقتی والدین نسبت به رفتار فرزند خود بی اعتنا باشند، کودک احساس می کند که راهی جز دست کشیدن از کار اشتباهش ندارد، چراکه همه ی درها به روی او بسته شده است؛ از این رو می کوشند تا دوباره والدین را از خود راضی و خشنود کند.

۴- اصلاح رفتار اشتباه کودک

این روش به این صورت است که شما از پیامدهای طبیعی برای از بین بردن رفتار نادرست کودکان استفاده می کنید.

۵- جبران اشتباه

از کودکان بخواهید کار بدش را جبران کند، برای مثال به خاطر دروغی که گفته معذرت خواهی کند.

۶- قاطعیت پدر و مادر

قاطع باشید و از حرف خودتان کوتاه نیایید. به طور کلی تربیت فرزندان و به کارگیری روشهای تنبیهی و تشویقی برای اینکه مؤثر و نتیجه بخش باشد، به مداومت، صبر و حوصله و تمرین و تکرار نیاز دارد. (کرمی، ۱۳۹۶، ص ۸۰ - ۸۷)

نتیجه گیری

بچه ها به دلایل زیادی دروغ می گویند که بسته به شرایط و انگیزه شان متفاوت است. آنها ممکن است برای پنهان کردن چیزی، پوشاندن اشتباهات و تحقیراتشان، اجتناب کردن از پیامدهای عملی و یا پیشگیری از تنبیهی که در انتظارشان است دروغ بگویند. واکنشهای ما، در اصلاح رفتار کودک نقش بسیاری خواهد داشت.

قبل از هر کار، باید به اهمیت صداقت و راستگویی تأکید کرد. می توان به کودکان گفت که ما از شنیدن حقیقت خشنود و برعکس، از شنیدن دروغ، ناراحت می شویم. اگر کودک به اشتباهات خود اعتراف کرد، یا به سؤالات پاسخ درست داد، هر چند که این پاسخ درست، آزاردهنده باشد، هرگز او را تنبیه نکنید. چنانچه کودک هنگام راستگویی تنبیه شود، در آینده برای رهایی از نفس کودک خواهد گذاشت و او را به این باور می رساند که واقعا دروغگوست، پس به دروغگویی بیشتر وادار خواهد شد. هرگز به کودک وعده های دروغین ندهید. زیرا با این کار دروغگویی را به او می آموزید. هرگز با خنده و تشویق از دروغهای کودکان خود استقبال نکنید تا باعث پرورش این ویژگی ناپسند در کودک نشوید.

منابع

* قرآن

۱. ابراهیمی، ابوالفضل، خشت اول مسئولیت، قم: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی رحمه الله علیه، ۱۳۹۵ ه.ش.
۲. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، بیروت: انتشارات دار صادر، چاپ اول، بی تا.
۳. امین، محمد، آفات زبان، قم: دفتر نشر صلیب، ۱۳۷۶ ه.ش.
۴. باهنر، ناصر، آموزش مفاهیم دینی همگام با روانشناسی رشد، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۸ ه.ش.
۵. بیرانوند، محمد، دست بچه تو بگیر، اصفهانک حدیث راه عشق، ۱۳۹۶ ه.ش.
۶. دبیری، عاطفه، کاکوئی؛ مرضیه، دروغگویی کودکان و روشهای اصلاح و درمان آن، تهران: ایماژ، چاپ اول، ۱۳۹۱ ه.ش.
۷. دپانت مقدم، سیدمصطفی، کمی قرار برای یک بی قرار، قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی رحمه الله علیه، ۱۳۹۴ ه.ش.
۸. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه ی دهخدا، بی جا: انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، چاپ اول، ۱۳۷۳ ه.ش.
۹. ذوالفقاری، حسن، داستانهای امثال، تهران: نشر مازیار، چاپ دوم، ۱۳۸۵ ه.ش.
۱۰. رضائی، مهدیه، قرآن و تربیت اجتماعی کودک، قم: انتشارات پژوهش های تفسیر و علوم قرآن، ۱۳۹۳ ه.ش.
۱۱. شاه محمدپور، صمد، چگونه فرزندان خود را درک کنیم؟، قم: میراث انبیاء علیه السلام، ۱۳۹۶ ه.ش.

۱۲. صفایی حائری، علی، تربیت کودک، قم: انتشارات لیلہ القدر، چاپ سوم، ۱۳۸۶ ه.ش.
۱۳. طبرسی، فضل بن حسن، ترجمه مجمع البیان فی التفسیر القرآن، ترجمه محمد بیستونی، قم: بیان جوان، ۱۳۹۰ ه.ش.
۱۴. عباسی ولدی، محسن، من دیگر ما، قم: انتشارات جامعه الزهرا علیها السلام، چاپ سوم، ۱۳۹۲ ه.ش.
۱۵. عیسی زاده، عیسی، خانواده قرآنی، قم: مؤسسه بوستان کتاب (مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)، ۱۳۹۰ ه.ش.
۱۶. فرحزاد، حبیب الله، تربیت فرزند، ویرایش اکبر اسدی، قم: نشر عطش، ۱۳۹۵ ه.ش.
۱۷. فلسفی، محمدتقی، کودک از نظر وراثت و تربیت، تهران، هیئت نشر معارف اسلامی، چاپ دوم، ۱۳۷۳ ه.ش.
۱۸. قائمی، علی، برای فرزندانمان چگونه الگو باشیم، مشهد: انتشارات قدس رضوی، ۱۳۹۱ ه.ش.
۱۹. کرمی، رضاعلی، علل دروغگویی کودک و نوجوان و درمان آن، قم: انتشارات قلمگاه، چاپ دوم، ۱۳۹۶ ه.ش.
۲۰. ———، مهارت پیشگیری و درمان لجبازی کودکان، قم: انتشارات قلمگاه، چاپ اول، ۱۳۹۶ ه.ش.
۲۱. کلینی، محمدبن یعقوب، اصول کافی، قم: دارالحديث، ۱۳۹۶ ه.ش.
۲۲. مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، بیروت: مؤسسه آل البيت الاحیا التراث، چاپ دوم، ۱۴۲۱ ه.ق.
۲۳. مصلحی، جواد، تربیت جنسی فرزندان، قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی رحمه الله علیه، ۱۳۹۳ ه.ش.
۲۴. نلسون، جین؛ لات، لین؛ گلن؛ استفان؛ الفبای تربیت فرزند، ترجمه: نازنین نجفیان، تهران: الماس پارسیان، چاپ سوم، ۱۳۹۷ ه.ش.
۲۵. نوری، حسین، مستدرک الوسائل، بیروت: مؤسسه آل البيت، چاپ دوم، ۱۳۸۶ ه.ش.
۲۶. واحد تحقیقات مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، دانستیهای کودکان، اصفهان: مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، ۱۳۸۸ ه.ش.
۲۷. یعقوبی، مریم، کلیدهای تربیت کودک، بی جا: کتابداری توس، چاپ دوم، ۱۳۹۲ ه.ش.

مقالات

۱. تاجیک، عزیزالله، «دروغگویی کودکان»، بی نا، شماره ۱۵، ۱۳۷۲ ه.ش.

۲. حسین زاده، اکرم، «آسیب شناسی تربیت اخلاقی»، کتاب نقد، شماره ۴۲، ۱۳۸۶ ه.ش.
۳. حسینی، افضل الملوک، «تربیت اخلاقی»، تربیت، شماره ۶، بی تا.
۴. مظلوم، اشرف، «با دروغ‌گویی کودکان چگونه برخورد کنیم؟»، مجله رشد، شماره ۵، ۱۳۸۹ ه.ش.